

دانشگاه تهران

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

عنوان : مسئولیت اداره خانواده در فقه امامیه و

حقوق موضوعه

استاد راهنما : دکتر احمد باقری

استاد مشاور : دکتر سید محمدرضا امام

نگارش : طاهره کنگرانی فراهانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته

فقه و مبانی حقوق اسلامی

دی ماه ۱۳۸۷

باتشکر از:

استاد ارجمند جناب آقای دکتر احمد باقری

استاد ارجمند جناب آقای دکتر سیدمحمد رضا امام

تقدیم به :

عزیزترین عزیزانم پدر و مادرم

آنهایی که وجودم برایشان همه رنج بود و وجودشان برایم همه مهر، توانشان رفت تا به توانایی برسم و
مویشان سفید گشت تا رویم سفید بماند آنانکه فروغ نگاهشان، گرمی کلامشان، روشنایی وجودشان همه
و همه سرمایه های جاویدانی زندگانیم است.

و نیز همسرم که مرا یاری نمود و خواهران و برادر عزیزم که وجودشان تکی گاه محکمی برایم بود.

چکیده:

خانواده کوچکترین و در عین حال مهمترین نهاد اجتماعی محسوب می شود که اداره صحیح آن می تواند به سالم سازی رفتارهای آحاد جامعه کمک مؤثری کند.

یکی از دغدغه های مهم در همه نظام های فقهی و حقوقی چگونگی اداره خانواده و مدیریت آن است. در نظام فقهی اسلام این مسئولیت به مرد سپرده شده است و برای آن دامنه و قلمروی خاصی تعریف شده است. اما این مسئولیت تعبدی نیست و می تواند بر اثر شرایط مختلف خانواده با توجه به موقعیت زن و مرد و نیز عرف جامعه میان زن و شوهر تقسیم شود و به گونه ای تعریف شود که با تقسیم مدیریت اهداف مطلوب نیز تأمین گردد.

در این میان آنچه که از اهمیت بیشتری برخوردار است، توجه به حقوق و تعهداتی است که در فقه اسلامی برای اعضاء خانواده در نظر گرفته شده است. که در این تحقیق طی هفت فصل به آن می پردازیم.

فهرست مطالب:

1 مقدمه
1 تعریف موضوع
1 اهداف تحقیق
1 اهمیت و ضرورت
1 روش تحقیق
2 سؤالات تحقیق
2 فرضیه‌های تحقیق
2 ادبیات تحقیق (پیشینه تحقیق)
3 ساختار تحقیق
5 فصل اول - خانواده پیش از اسلام
5 مبحث اول - خانواده در ایران باستان
5 گفتار اول - خانواده پیش از ورود آریاییها به ایران
7 گفتار دوم - خانواده در زمان ورود آریاییها به ایران
8 بند اول - دوران مادها
9 بند دوم - دوران هخامنشیان
10 گفتار سوم - خانواده در زمان ساسانیان
13 مبحث دوم - خانواده در روم باستان
14 مبحث سوم - خانواده در یونان باستان
15 مبحث چهارم - خانواده در عربستان باستان
16 جمع‌بندی و نتیجه فصل نخست
18 فصل دوم - مفهوم‌شناسی خانواده و انواع آن
18 مبحث اول - مفهوم خانواده
18 گفتار اول - مفهوم خانواده در لغت
18 گفتار دوم - مفهوم خانواده در جامعه‌شناسی
19 گفتار سوم - مفهوم خانواده در اسلام
21 گفتار چهارم - مفهوم خانواده در حقوق
21 بند اول - بقای نسل انسان
21 بند دوم - سکونت و آرامش
22 بند سوم - ارضاء غریزه جنسی
22 بند چهارم - مشارکت در حیات معنوی
22 بند پنجم - مشارکت در حیات مادی
22 بند ششم - تربیت نسل
23 مبحث دوم - انواع خانواده به اعتبارات مختلف

۲۳	گفتار اول - خانواده به اعتبار وسعت ابعاد.....
۲۳	بند اول - خانواده هسته‌ای.....
۲۴	بند دوم - خانواده گسترده.....
۲۴	گفتار دوم - خانواده به اعتبار قواعد نسبی.....
۲۵	بند اول - نسب پدری.....
۲۵	بند دوم - نسب مادری.....
۲۵	بند سوم - نسب دوسویه.....
۲۵	گفتار سوم - خانواده به اعتبار توزیع قدرت.....
۲۵	بند اول - خانواده پدرسالار.....
۲۵	بند دوم - خانواده مادرسالار.....
۲۵	بند سوم - خانواده دموکراتیک.....
۲۵	گفتار چهارم - خانواده به اعتبار لیاقت و کفایت.....
۲۵	بند اول - خانواده مادر مرکز.....
۲۶	بند دوم - خانواده پدر مرکز.....
۲۶	بند سوم - خانواده فرزند مرکز.....
۲۶	گفتار پنجم - خانواده به اعتبار محل اقامت.....
۲۶	بند اول - خانواده پدر مکان.....
۲۶	بند دوم - خانواده مادر مکان.....
۲۶	بند سوم - خانواده نو مکان.....
۲۶	گفتار ششم - خانواده به اعتبار انتخاب همسر.....
۲۶	بند اول - خانواده درون همسر.....

۲۶ بند دوم- خانواده برون همسر.....
۲۶ گفتار هفتم- خانواده به اعتبار شیوه ازدواج.....
۲۶ بند اول- خانواده تک همسری.....
۲۶ بند دوم- خانواده چند همسری.....
۲۶ جمع بندی و نتیجه فصل دوم.....
۲۸ فصل سوم- اداره خانواده.....
۲۹ مبحث اول- مفهوم مدیریت بر خانواده در علم مدیریت.....
۲۹ بند اول- تعریف مدیریت در لغت.....
۲۹ بند دوم- تعریف مدیریت بر خانواده در اصطلاح.....
۳۰ مبحث دوم- سبکهای مدیریت بر خانواده.....
۳۰ بند اول- مدیریت استبدادی.....
۳۱ بند دوم- مدیریت دموکراتیک.....
۳۱ بند سوم- مدیریت عدم مداخله.....
۳۲ مبحث سوم- مفهوم مدیریت بر خانواده در حقوق ایران.....
۳۲ بند اول- تعریف ریاست در لغت.....
۳۲ بند دوم- تعریف ریاست بر خانواده در اصطلاح.....
۳۳ مبحث چهارم- مفهوم مدیریت بر خانواده در جامعه‌شناسی.....
۳۳ بند اول- تعریف قدرت در لغت.....
۳۳ بند دوم- تعریف قدرت بر خانواده در اصطلاح.....
۳۴ مبحث پنجم- مفهوم مدیریت بر خانواده در فقه.....
۳۴ بند اول- مفهوم مدیریت بر خانواده در لغت.....

۳۵	بند دوم- مفهوم قوامیت از دیدگاه علماء.....
۳۷	مبحث ششم- نظامهای مدیریتی حاکم بر خانواده.....
۳۷	گفتار اول- نظام مادرسالار
۳۸	گفتار دوم- نظام پدرسالار.....
۴۱	گفتار سوم- نظام مدیریت اشتراکی.....
۴۱	بند اول- مدیریت مشترک میان پدر و مادر.....
۴۱	بند دوم- مدیریت مشترک میان تمام اعضاء خانواده.....
۴۱	گفتار چهارم- نظام حاکم به اعتبار لیاقت و کفایت.....
۴۲	بند اول- نظام مادر مرکز.....
۴۲	بند دوم- نظام پدر مرکز.....
۴۲	بند سوم- نظام فرزند مرکز.....
۴۲	مبحث هفتم- نظامهای حاکم بر خانواده از دیدگاه جامعه‌شناسی و حقوق.....
۴۲	گفتار اول- جامعه‌شناسی.....
۴۶	گفتار دوم- حقوق.....
۴۶	بند اول- نظام حاکم بر خانواده در حقوق ایران.....
۴۷	بند دوم- نظام حاکم بر خانواده در حقوق کشورهای دیگر.....
۴۸	جمع‌بندی و نتیجه فصل سوم.....
۵۰	فصل چهارم- مسئولیت اداره خانواده در فقه.....
۵۰	مبحث اول- مبانی و ادله مسئولیت اداره خانواده.....
۵۰	گفتار اول- مبانی عقلی و نظری.....
۵۳	گفتار دوم- ادله شرعی.....

۵۳بند اول - کتاب
۵۴الف - آیه ۳۲ سوره نساء
۶۲ب - آیه ۲۲۸ سوره بقره
۶۴	نتایج
بنداول
۶۸بند دوم - سنت (روایات)
۶۸الف - احادیث سرپرستی
۶۸۱ - قیم بودن مردان
۶۹۲ - لزوم اطاعت زن از شوهر
۷۰۳ - بازداشتن مردان از اطاعت زنان
۷۱۴ - جهاد زن، خوب شوهرداری
۷۱۵ - سجده بر شوهران
۷۱نتایج بند دوم (بررسی سند و محتوای احادیث)
۷۳ب - احادیث آثار سرپرستی
۷۵بند سوم - اجماع
۷۵بند چهارم - ارزیابی ادله
۷۸مبحث دوم - ماهیت مسئولیت اداره خانواده
۸۳فصل پنجم - شرایط مسئول اداره خانواده
۸۳مبحث اول - اهلیت
۸۳بند اول - بلوغ
۸۳بند دوم - عقل
۸۵بند سوم - رشد

۸۷	مبحث دوم- توانایی و صلاحیت اخلاقی.....
۸۷	بند اول- قدرت و توانمندی.....
۸۹	بند دوم- صلاحیت و شایستگی اخلاقی.....
۹۰	جمع بندی و نتیجه فصل پنجم.....
۹۲	فصل ششم- قلمرو مدیریت بر خانواده.....
۹۲	مبحث اول- قلمرو مدیریت مرد بر زن.....
۹۵	گفتار اول- مدیریت شوهر و امور مالی زن.....
۹۵	بند اول- استقلال مالی زن.....
۹۹	بند دوم- نفقه زن.....
۱۰۱	گفتار دوم- مدیریت شوهر و امور غیر مالی زن.....
۱۰۲	بند اول- مدیریت بر معاشرت و رفت و آمد زن.....
۱۰۴	الف- حبس زنان در خانه.....
۱۰۵	ب- خروج زن از منزل به اذن شوهر.....
۱۰۹	بند دوم- مدیریت شوهر و کار و اشتغال زن.....
۱۱۱	بند سوم- مدیریت شوهر و تنبیه همسر.....
۱۱۲	الف- معنای نشوز.....
۱۱۳	ب- معنای ضرب و چگونگی تأدیب.....
۱۱۹	مبحث دوم- قلمرو مدیریت پدر بر فرزندان.....
۱۲۵	گفتار اول- مدیریت پدر و امور مالی فرزندان.....
۱۲۵	بند اول- اداره اموال و دارایی فرزندان.....
۱۲۸	بند دوم- مدیریت پدر و نفقه فرزندان.....

۱۳۱	گفتار دوم- مدیریت پدر بر امور غیر مالی فرزندان.....
۱۳۲	بند اول- مدیریت بر نگهداری و تربیت فرزندان.....
۱۳۵	بند دوم- مدیریت بر تأدیب و تنبیه فرزندان.....
۱۳۷	بند سوم- دخالت و مدیریت در ازدواج فرزندان.....
۱۴۱	مبحث سوم- انتقال نسب در فقه.....
۱۴۳	گفتار اول- پدرتباری و ادله آن.....
۱۴۳	بند اول- عرف.....
۱۴۳	بند دوم- حدیث مرسله حماد.....
۱۴۴	گفتار دوم- دوتباری و ادله آن.....
۱۴۴	بند اول- عرف.....
۱۴۵	بند دوم- آیات قرآنی.....
۱۴۵	بند سوم- روایات.....
۱۴۵	بند چهارم- استدلال عقلی- منطقی.....
۱۴۶	جمع بندی و نتیجه فصل ششم.....
۱۵۰	فصل هفتم- عوامل مؤثر بر توزیع قدرت در خانواده.....
۱۵۰	مبحث اول- دیدگاه جامعه شناسان.....
۱۵۱	بند اول- نظریه تفکیک نقشها.....
۱۵۵	بند دوم- دیدگاه فمینیستها.....
۱۵۶	بند سوم- نظریه منابع ارزشمند.....
۱۵۸	بند چهارم- نظریه متغیرهای جمعیتی.....
۱۶۱	مبحث دوم- دیدگاه مذهب.....

۱۶۲ بند اول- تطبیق مذهب با نظریه تفکیک نقشها.
۱۶۳ بند دوم- تطبیق مذهب با نظریه منابع ارزشمند.
۱۶۴	مبحث سوم- اشتغال زن و آثار آن بر روابط زوجین در جامعه کنونی ایران
۱۶۴ بند اول- تاریخچه اشتغال زنان و خانواده در ایران.
۱۶۵ بند دوم- بررسی آثار اشتغال زن بر روابط زوجین.
۱۶۸ جمع بندی و نتیجه فصل هفتم.
۱۶۸ نتیجه کلی از کل مباحث و ارائه پیشنهاد.
۱۷۱	منابع و مأخذ.....

مقدمه

۱) تعریف موضوع

هر اجتماعی را باید مدیری باشد که کارها را هماهنگ کند و در صورت بروز اختلاف نظر او قاطع باشد. خانواده نیز به عنوان اجتماعی کوچک اما مهم و بنیادین بلکه بااهمیت ترین سازمان انسانی بر حفظ و استوار ماندن و جلوگیری از هرج و مرج و اختلال نظام آن، به مدیریتی شایسته نیاز دارد تا تدبیر امور را در دست داشته و به نظم و انسجام آن اهتمام ورزد، مصالح آن را تشخیص دهد و در تأمین آن کوشش نماید. از اینرو با توجه به اهمیتی که نقش مدیر در خانواده دارد باید بهترین کسی که شایستگی دارا بودن مسئولیت اداره بر خانواده را دارد با بررسی ادله نقلی و عقلی و تطبیق آن با شرایط کنونی جامعه تعیین گردد و از طرفی قلمرو مدیریت او نیز مشخص گردد.

۲) اهداف تحقیق

۱- تبیین مبانی عقلی و ادله نقلی مدیریت بر خانواده و رفع شبهات مطروحه.

۲- تشریح گستره و قلمرو مدیریت مدیر بر خانواده و بیان پاره‌های از نتایج مهم و اهداف کاربردی مدیریت بر خانواده در روابط زوجیت، از جمله: بهره‌وری خانواده‌ها در جهت ارتقای آگاهی و کاهش زمینه‌های اختلاف و نابسامانی در خانواده.

۳) ضرورت تحقیق

از آن جهت که خانواده به عنوان اجتماعی کوچک اما مهم و بنیادین و عامل تأثیرگذار در نهادهای اجتماعی بویژه جامعه بزرگ بشری بشمار میرود و دارای کارکردهای متنوع نظیر پرورش و اجتماعی کردن نسل آینده، حفظ سنن ملی و اخلاقی، تقویت و توسعه امنیت و اقتدار ملی می‌باشد و از طرفی و پیشرفت یا عقب ماندگی و هر جامعه متأثر از وضعیت و جایگاه خانواده در آن می‌باشد، از اینرو با توجه به نقش اساسی این گروه اجتماعی ضرورت وجود مدیریت مطلوب برای نظام خانواده با درنگی اندک روشن می‌شود.

۴) روش تحقیق

با ملاحظه اینکه تحقیق در حوزه علوم انسانی قرار دارد از شیوه استدلالی و تحلیلی استفاده شده است به این گونه که ابتدا سعی شده است در هر بحث آراء و نظریات مختلف ارائه و ادله هر کدام نقد و بررسی شود و سپس همراه بیان کردن وجوه ترجیح نظریه مطلوب اختیار گردد. برای گردآوری اطلاعات و داده ها از روش فیش برداری استفاده شده است.

(۵) سوالات تحقیق

- ۱- مسئولیت اداره خانواده در فقه و حقوق اسلام کدام است؟
- ۲- قلمرو مدیریت مدیر در خانواده و آثار مترتب بر آن چیست؟
- ۳- آیا نظامی را که اسلام آنرا بعنوان نظام حاکم بر خانواده میداند قابل انطباق بر جامعه کنونی است؟

(۶) فرضیه های تحقیق

- ۱- مسئولیت اداره خانواده در اسلام با ملاحظه ویژگی های: ۱- انتقال نسب ۲- انتقال میراث و استناد به آیه "الرَّجَالُ قَوَّامُونَ..." نه بصورت پدرسالاری است و نه مادرسالاری بلکه بدست مرد است ولی با نظام شورایی و با قلمرویی معین و مشخص.
- ۲- قلمرو مدیریت مدیر در مورد همسر چه در امور مالی و چه در امور غیر مالی در محدوده رابطه زوجیت می باشد و در مورد فرزندان نیز با توجه به ادله شرعی مشخص می گردد. و آثار مدیریت نیز ۱- استقلال مالی هر یک از زوجین در اموال خود ۲- انتقال نسب و میراث می باشد.
- ۳- با توجه به اینکه در قرآن دلیل قوامیت دو عامل ۱- جنسیت و ۲- اتفاق معرفی گردیده و از طرفی این دو عامل نیز در جامعه کنونی کاملاً مشهود است بنابراین نظام حاکم بر خانواده در جامعه کنونی قابل انطباق با نظامی است که اسلام آن را می پسندد.

(۷) ادبیات تحقیق (پیشینه تحقیق)

در تاریخ تمدن بشر نوشته اند که با تکامل اجتماعی شدن زندگی انسان، دوران مادر سالاری یا مادرشاهی^۱ به سرآمد و به تدریج سرپرستی خانواده در اختیار جنس مرد قرار گرفت و خانواده پدرشاهی^۲

1-matriacnale

2-patriachale